

3.1.2 Obtíže žáků při vyjadřování myšlenek a chyby v jejich řeči

Z dlouhodobého hlediska příležitost mluvit před ostatními nepochybně přispívá ke kultivaci jazyka a vyjadřovacích schopností žáka. Čím více budou žáci dostávat příležitost formulovat své myšlenky, tím i jejich slovní projev bude lepší. Možnost mluvit však má pro některé žáky velký význam i pro dozrávání nehotových myšlenek, jejich utřídování a postupnou korekci.

Vytváření podmínek pro účelné třídní diskuse ale podle mého klade na učitele velmi vysoké nároky. Já jako učitel nemám možnost se detailně připravit na vše, co se bude ve třídě odehrávat. Musím během pár okamžiků pružně reagovat i na naprosté odbočení od tématu a hlavně od mé přípravy. Snažím se rychle zorientovat, kde je v té chvíli ohnisko potřeb žáků, a vyhodnotit, která cesta bude pro jejich rozvoj nejvhodnější. A tak jsem nejednou s lítostí zahodila svou přípravu, se kterou jsem strávila hromady času a považovala ji za dobrou, ovšem ve výuce holt vyvstaly jiné problémy a otázky, které si žáci potřebovali vyřešit. Ale i když jsme se tak mnohdy zdánlivě zdrželi v probíraném tématu, s odstupem času se ukázalo, že nikdy tento čas nebyl ztrátový.

Odhadnout dopředu průběh diskuse je pro učitele náročné a často se nepodaří udělat odhad ani rámcově. Ve třídě je mnoho žáků. Každý má jiné potřeby, zájmy, zkušenosti i úroveň dosaženého poznání. Navíc poznání jejich individualit nestačí, protože vliv má i jejich součinnost v rámci třídy. Jaká myšlenka koho zaujme, jak ji někdo další rozvine, na jakou překážku kdo narazí...

Nežřídko proto dochází k tomu, že dobrá myšlenka žáka je i při velké snaze učitelem interpretována jako nesmyslná či chybná. Příčiny těchto nedorozumění mohou být dvojího druhu:

- Řeč žáka učitel interpretuje na základě svých zkušeností a z pohledu své již hotové poznatkové struktury a pojmového aparátu.
- Řeč žáka je pro učitele v danou chvíli naprosto nesrozumitelná.

Dospělý člověk má již mnohem více zkušeností než dítě (žák), více toho zažil, poznal a naučil se. Svět kolem sebe tedy hodnotí na základě svého poznání, které je ale mnohdy diametrálně odlišné od toho, co zatím stihly poznat děti.

Vhled do myšlenek žáka je proto pro učitele náročný. Nejenže se musí snažit myšlenky žáka vyhodnocovat na základě odhadu, z jakých zkušeností asi žák vychází, ale zároveň i děti propojují některé myšlenky pro dospělého naprosto nečekaně, dílem nehotové poznatkové struktury a dílem jejich tvořivosti.

Situací, kdy mi dlouho trvalo rozklíčovat úvahy žáků, nebo se mi to dokonce vůbec nepodařilo, jsem zažila nesčetně. Vzpomínám si na situaci, kdy žáci 4. ročníku zkoumali vlastnost součtu sudých a lichých čísel. Dostávali se tak k odhalení, že součtem dvou sudých čísel je vždy číslo sudé. Toto tvrzení, které žáci zatím ověřovali jen jako hypotézu, však naboural jeden z žáků, který prohlásil, že nulu nemůžeme ověřit, protože nula nejde rozdělit, a nejde ji tedy napsat jako součet čísel. Vůbec jsem v té době nechápala, proč prostě nenapíše $0 + 0 = 0$, obzvláště když vidí na tabuli takto napsaná i jiná čísla.

Smysl žákovy myšlenky se mi podařilo pochopit až po delší době a jen díky tomu, že jsem hodinu měla natočenou na videozáznamu, a mohla jsem ji tedy podrobněji analyzovat. Příčinou nedorozumění byla jiná úroveň poznání, ze kterého jsme já i žák na problém pohlíželi.

Zatímco já jsem nulu vnímala strukturálně (matematicky), kdy každé přirozené číslo včetně nuly je možné napsat jako součet dvou dalších čísel, on k problému přistupoval na úrovni sémantiky. Čísla, a tedy i nulu chápal pouze v propojení na reálné objekty, se kterými v mysli manipuloval. Pětku si tak představoval jako např. pět jablíček, která může přemísťováním rozdělovat do dvou různě početných hromádek. Když dá do jedné hromádky jedno jablko, pak mu do druhé zbydou čtyři apod. V případě nuly ale nemáme žádný předmět, kterým bychom ji mohli modelovat. A pokud nemám v ruce nic, nemohu s tím „nic“ manipuloval, a už vůbec ne jej rozdělovat. Z jeho úhlu pohledu a úrovně myšlení tedy tvrzení, že nulu nejde rozdělovat, bylo pravdivé.